

E.Zeynalova. Xaqani Şirvaninin ərəb dilində yazdığı əsərlər (şairin əlyazmalarının Bakı nüsxələri əsasında) // Əlyazmalar yanmır, 2019, 2 (9), s. 169-175.

UOT: 801.73

Elnarə Zeynalova

elmi işçi

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

Bakı şəhəri, Hüseyn Cavid prospekti, 115

e-mail: zeynalova12@bk.ru

XAQANI ŞIRVANININ ƏRƏB DİLİNDƏ YAZDIĞI ƏSƏRLƏR (ŞAİRİN ƏLYAZMALARININ BAKI NÜSXƏLƏRİ ƏSASINDA)

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun fondunda XII əsrin tanınmış şairi Xaqani Şirvaninin əsərlərinin qiymətli əlyazmaları qorunub saxlanılır. Həmin əlyazmalarda şairin ərəb dilində yazdığı əsərlər axtarılmış və əldə olunan nəticə aşağıdakı məqalədə öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: *Xaqani, əlyazma, ərəb, divan, beyt.*

Giriş

XII əsrdə özünün çiçəklənmə dövrünü yaşayan Azərbaycan ədəbiyyatı Xaqani Şirvani, Mücirəddin Beyləqani, Fələki Şirvani, Nizami Gəncəvi kimi şairlərin yaradıcılığı sayəsində bütün Şərqdə məşhur olmuşdur. Onların fars və ərəb dillərində yazdıqları əsərlər Şərqdə gədən ədəbi inkişafa öz təsirini göstərmişdir. Bu cəhətdən Xaqaninin hər iki dildə yazdığı əsərlər çox aktual idi.

Təsadüfi deyil ki, klassik fars ədəbiyyatının görkəmli tədqiqatçıları Qafqazın və müsəlman Şərqinin öyrənilməsi üçün Xaqani əsərlərinin böyük əhəmiyyətini vurğulamış və bu mənbənin hərtərəfli istifadəsi üçün şairin külliyyatının heç olmasa bir əlyazmasının və ya litoqrafiyasının əldə olmasının vacibliyini göstərmişlər [1, s.158]. Buna görə də, şairin zəngin yaradıcılığı daim həm Qərb, həm də Şərq tədqiqatçılarının diqqət mərkəzində olmuşdur. Lakin qeyd edək ki, onun farsdilli əsərləri ilə müqayisədə, ərəbdilli yaradıcılığı az öyrənilib. Son illərdə İran, Azərbaycan, tacik alimləri arasında bu sahəyə maraq artsa da, həmin əsərlərə müraciət edən tədqiqatçılar şairin dr. Kəzzazi, dr. Səccadi tərəfindən hazırlanan divanlarından istifadə etməklə kifayətlənmişlər. Həmin divanların sonunda verilən ərəbcə şeirləri isə elmi-tənqidi mətn hesab etmək olmaz. Buna görə də, İran tədqiqatçısı doktor Yusuf Əsgəri Bayqutun hicri tarixi ilə 1395-ci ildə (2017-ci il) çap etdirdiyi "غرائب الاشعار (تصحيح انتقادی اشعار عربی خاقانی به انضمام شرح وترجمه)" (Xaqaninin ərəbcə şeirlərinin şərh və tərcümələrin əlavəsi ilə tənqidi redaktəsi)" [2] əsərini yüksək qiymətləndirmək lazımdır. Alim 4 əlyazma nüsxəsi, habelə Əli Əbdürrəsuli, dr. Ziyaəddin Səccadi və dr. Mir Cəlaləddin Kəzzazi tərəfindən hazırlanan divanlar əsasında şairin ərəbdilli yaradıcılığının elmi-tənqidi mətnini hazırlamış, əlyazma nüsxələrindəki fərqləri isə hər səhifənin sonunda göstərmişdir. Kitabın müqəddiməsində Xaqanini "خاقانی از فحول شعراي قرن ششم و بزرگ ترين شاعر پارسی گوي آذربايجان و" [2, s.3] kimi təqdim edərək onun yaradıcılığı ilə bağlı maraqlı fikirlər söyləyən dr. Yusuf Əsgəri istifadə etdiyi əlyazma nüsxələri və divanlar haqqında kitabın müqəddiməsində məlumat vermişdir. Həmin

məlumatdan belə aydın olur ki, tədqiqatçı London əlyazma nüsxəsini əsas götürən dr. Səccadinin hazırladığı “Divan”ı daha etibarlı hesab etmiş və çox haqlı olaraq, ərəbdilli əsərlərin hərəkəlməsinə və daha aydın tərtib olunmasına baxmayaraq, dr. Kəzzazinin hazırladığı “Divan”da çoxlu təhrif və səhvlərin olduğunu qeyd etmişdir [2, s.13-14].

Məlumdur ki, əlyazma dedikdə ya şairin özü, ya da müxtəlif katiblər, xəttatlar tərəfindən üzü köçürülmüş əsərlər nəzərdə tutulur. Müəllifin özü tərəfindən yazılan əlyazmalar, yəni النسخة الاصلية - orijinal əlyazma təbii ki, daha dəqiq və etibarlı hesab olunur. Xaqani Şirvaninin əsərlərinin belə əlyazmaları elmə məlum deyil. Ümumiyyətlə, şairin əlyazmalarının ən qədimi hicri tarixi ilə 664-cü ildə (1266-cı il) üzü köçürülmüş Xocand əlyazması hesab olunur. Londonda Or. 7942 şifrəsi ilə saxlanılan həmin əlyazmanın şairin sağlığında hazırlanan əlyazmanın surəti olduğu ehtimal edilir [3, s.325].

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun fondunda Xaqani Şirvaninin “Külliyat”ının, “Divan”ının, müxtəlif əsərlərinin, əsərlərinə yazılan şərhlərin qiymətli əlyazmaları qorunub saxlanılır. Bu əlyazmalar haqqında şairin anadan olmasının 870 illiyinə həsr edilmiş Respublika konfransının materialları vasitəsilə tanış olmaq mümkündür. Burada “Xaqani Şirvani əsərlərinin ən çox yayılmış əlyazmaları haqqında” [4, s.19-21], “Xaqani Şirvaninin “Külliyatı”nın nəfis bir əlyazması haqqında” [5, s.21-24], “Xaqani Şirvani əsərləri bəyazlarda” adlı [6, s.31-33] tezislərlərdə şairin əlyazmaları ilə bağlı ümumi məlumat verilmişdir.

2006-cı ildə anadan olmasının 880 illiyi münasibəti ilə Əlyazmalar İnstitutu tərəfindən hazırlanmış bibliografiya və həmin münasibətlə təşkil olunan “Orta əsr əlyazmaları və Azərbaycan mədəniyyəti tarixi problemləri” adlı X Respublika elmi-nəzəri konfransının materiallarında şairin əsərlərinin bütün əlyazmaları haqqında daha geniş məlumat əldə etmək mümkündür. Bibliografiyanın ön sözündə A. Xəlilov yazır: “*Xaqani Şirvaninin ədəbi irsi əsasən zamanəməzə qədər gəlib çatmış və onların əlyazma nüsxələri bir çox ölkələrin kitab xəzinələrini nadir inci kimi zənginləşdirmişdir. Bu gün onlar Azərbaycanla yanaşı, Türkiyə, İran, Pakistan, Fransa, Britaniya, Rusiya, Tacikistan, Gürcüstan, Hindistan, Özbəkistan və başqa ölkələrin əlyazma mərkəzlərində saxlanılır. Hələ tam olmayan məlumata görə, dünya kitab xəzinələrində ədibin 52 nüsxə külliyyatı, 188 nüsxə divanı, 171 nüsxə “Təhfətül-İraqeyn” əsəri qeydə alınmışdır*” [7, s.5-6].

Bibliografiyaya istinad etsək, şairin qəsidələrinin Bakı nüsxələri arasında BƏİ – B-2479/ I və BƏİ–S–63 şifrəli əlyazmaları ərəb dilindədir [7, s.42-43]. Lakin adı çəkilən əlyazmaların araşdırılması göstərdi ki, onlar fars dilindədir və burada şairin ərəbdilli yaradıcılığı öz əksini tapmayıb. Konfrans materialları arasında A. Əliyevanın “Xaqani Şirvani əsərlərinin Bakı nüsxələri” adlı məqaləsində şairin əlyazmalarının Bakı nüsxələrinin strukturu, tərtib qaydaları ilə bağlı maraqlı məlumatlar verilib. Şairin ərəbcə əsərləri ilə bağlı yalnız XVI əsrə aid M-204 şifrəli əlyazmanın adı çəkilmiş və bura Xaqaninin ərəbcə yazdığı bir qəsidənin daxil olduğu qeyd edilmişdir [8, s.34].

Elmi-tənqidi mətnin hazırlanmasında əlyazmaların rolunun əvəzsiz olduğunu nəzərə alıb, məqalədə Xaqani Şirvaninin əlyazmalarının Bakı nüsxələrində şairin ərəbdilli əsərlərinin əksi barədə məlumat vermək istərdim.

Aparılan araşdırmalar zamanı şairin ancaq ərəbdilli əsərlərindən ibarət əlyazmaya rast gəlinmədi. Şairin hər iki dildə yazdığı əsərlər “Divan”, “Külliyat” adı altında qarışıq şəkildə verilmişdir. Buna görə də, ərəbdilli əsərləri tapmaq üçün bütün əlyazma diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir. Axtarışlar zamanı şairin ərəbdilli əsərlərinə aşağıdakı əlyazmalarda rast gəldi:

1) B-1978 şifrəli Cüng əlyazmasına [9] Xaqaninin ərəbdilli yaradıcılığından yalnız bir əsər - Məlikul-əzam Əlaəddinə həsr olunan qəsidə daxildir. 45 beytlik qəsidənin 44 beyti əlyazmada öz əksini tapmışdır. Qırmızı haşiyədə qırmızı mürəkkəblə "ايضا في مدحه"

("həmçinin onun mədhi (onun mədhində) haqqında") başlığı ilə təqdim olunan qəsidənin oxunaqlıq dərəcəsi normaldır.

2) **B-7763** şifrəli [10] əlyazma şairin "Divan"ıdır. Bura fars və ərəb dillərində olan əsərlər daxildir. Bu əlyazmada şairin ərəbdilli yaradıcılığından xeyli nümunəyə - Bağdada, Dərbənd hakimi Seyfəddin Muzəffər bin Muhammədə həsr olunan qəsidələrə və 3 ikibeytlik, 2 üçbeytlik, bir altıbeytlik şeirə rast gəlini. "در ستایش بغداد کوید" ("Bağdadın sitayişində deyir") adı altında təqdim olunmuş Bağdad qəsidəsindən 67 beyt (əslində 68 beytdən ibarətdir), Dərbənd hakiminə həsr olunmuş 47 beytlik qəsidədən 37 beyt verilib. Deməli, bu əlyazmada şairin əlimizdə olan 508 beytdən ibarət ərəbdilli irsindən **122 beyt** öz əksini tapıb. Qara və qırmızı mürəkkəbdən istifadə olunan əlyazmanın vəziyyəti yaxşıdır, oxunaqlıq dərəcəsi normaldır. Lakin xəttat işi yüksək səviyyədə deyil, demək olar ki, hər beytdə katib xətalari ilə rastlaşmaq mümkündür.

3) **M-204** [11] şifrəli XVI əsrə aid əlyazma şairin "Divan"ıdır. Burada ərəbcə yazılan əsərlərdən Dərbənd hakiminə həsr olunan qəsidə və Yəmənün vəsf olunduğu qitə (6 beyt) öz əksini tapıb. Məlumat üçün qeyd etmək istərdim ki, Xaqani Dərbənd hakimini iki dildə - fars və ərəb dillərində mədh edib. Farsca olan qəsidə 5 mətəldən və 147 beytdən, ərəbcə yazılan qəsidə isə 47 beytdən ibarətdir. M-204 şifrəli əlyazmada həmin qəsidələrdən müəyyən hissə yer alıb: "بمدح ملك سيف الدين كويد" ("Hökmdar Seyfəddinin mədhində deyilir") başlıqlı farsca olan qəsidədən 74 beyt, "ايضا له" ("həmçinin onundur") başlıqlı ərəbcə olan qəsidədən 13 beyt ardıcıl şəkildə təqdim olunub. Ümumilikdə, bu əlyazmaya ərəbcə yazılmış **19 beyt** daxildir.

4) **M-242** şifrəli [12] əlyazma şairin ərəbdilli əsərləri ilə bağlı ən qiymətli mənbə hesab olunmalıdır. XVII əsrin birinci yarısına aid edilə bilən 478 vərəqdən ibarət bu əlyazmanın 287-ci vərəqindən ərəbcə əsərlər başlamış və 297-ci vərəqə kimi davam etmişdir. Daha dəqiq desək, ərəbdilli əsərlər "في مدح شيروان بالعربية" ("Şirvanın ərəbcə mədhi haqqında") başlığı ilə verilən Şirvanla Bağdadın müqayisəsindən ibarət olan qitə ilə başlamış və 297-ci vərəqdə "يا" "قصيدة الرحن شافع خلقه" iki beytlik şeiri ilə tamamlanmışdır. Burada Bağdada, İmam Muhamməd bin Yəhyaya (qəsidənin özü və müqəddiməsi), Məlikül-Əzəm Ələəddinə (qəsidənin özü və müqəddiməsi), Dərbənd əmiri Seyfəddin Muzəffər bin Muhammədə, Muhamməd Səmaniyyə həsr olunan mədhiyyələr və bir çox qitələr, beytlər öz əksini tapıb. Şairin yaradıcılığında əsas yer tutan 171 beytlik İmam Cəlaləddinə həsr olunan mədhiyyə *قصيدة* (qəsidə) adı altında təqdim olunsada, qəsidədən cəmi dörd beyt verilib. Onu da qeyd edək ki, məhz bu əlyazmada şairin İran alimləri tərəfindən hazırlanan "Divan"larında öz əksini tapmayan aşağıdakı beytinə rast gəlini:

هذا درب العلم الساطر أجودُّ باحاديثه خاطري

Bu, elmin yazılmış (müəyyən edilmiş) yoludur, onun qaydaları ilə aqlımı (savadımı) daha da yaxşılaşdırıram.

Məhz həmin beyt əsasında şairin ərəbcə irsinin 508 beytdən ibarət olduğunu söyləmək olar. Ümumiyyətlə, bu əlyazmada ərəbcə yazılmış **321 beyt və iki dibaçə** öz əksini tapmışdır.

Əlyazmanın vərəqləri müxtəlif rənglərlə haşiyəyə alınmış, beytlər qızılı rəngli haşiyədə qara və qırmızı mürəkkəblə yazılmışdır. Əlyazma yaxşı vəziyyətdədir və bəzi beytlərdə müəyyən problemlər müşahidə olunsada, oxunaqlıq dərəcəsi normaldır.

5) **M-413** şifrəli [13] "*Paleoqrafik xüsusiyyətlərinə görə, XVIII əsrə aid edilən*" [14, s.83] əlyazma əvvəlki əlyazmalardan fərqli qaydada tərtib olunub. Burada səhifələrin kənarları boş yerlər saxlanılmadan nizamsız şəkildə beytlərlə doldurulduğuna görə o, xəttatlıq nümunəsindən daha çox, şairin cızma-qara etdiyi dəftəri xatırladır. Belə bir struktur əlyazmanın oxunma prosesini bir qədər çətinləşdirmişdir. Bu əlyazmada da şairin ərəbdilli əsərləri Şirvana həsr etdiyi qitə (8 beyt) ilə başlamışdır. Əlyazmaya Dərbənd əmiri Seyfəddin Muzəffər ibn Muhammədə həsr olunan qəsidə (46 beyt), Bağdad şəhərinə həsr olunmuş qəsidə (65 beyt), İmam Muhamməd bin Yəhyanın ölümünə yazılan mərsiyə (14 beyt) və müqəddimə, Muhəmməd Səmaniyyə həsr olunan qəsidə (13 beyt), İmam Cəlaləddinə həsr

olunan mədhiyyə (4 beyt; ümumiyyətlə, bu qəsidədən əlyazmaların əksəriyyətində 4 beyt verilib, dr. Səccadi tərtib etdiyi “Divan”da bu cəhətə toxunmuş və özünün istifadə etdiyi əlyazmaların əksəriyyətində bu qəsidədən dörd beytin verildiyini göstərmişdir [15, s.939]), Rey səfərinə həsr olunan qitə (17 beyt), qocalıq haqqında qitə (11 beyt), İraqa həsr olunan qitə (10 beyt), 9 beytlik qitə, İzzəddinə həsr olunan qitə (3 beyt), 4 dördbeytlik şeir (16 beyt), 3 üçbeytlik şeir (9 beyt), 11 ikibeytlik (22 beyt) şeir parçası daxildir. Ümumilikdə, bu əlyazmada ərəbcə yazılmış **247 beyt** və **bir dibaçəyə** rast gəlinir.

6) M-247 şifrəli [16] "كليات خاقاني" ("Kulliyat Xaqani") əlyazma isə ərəb dili baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, əgər yuxarıda adı çəkilən əlyazmalarda şairin ərəbdilli əsərləri arasında əsas yeri tutan 171 beytlik qəsidəsindən cəmi 4 beyt verilibsə, bu əlyazma məhz həmin qəsidə ilə başlamış və qəsidənin 166 beyti burada öz əksini tapmışdır. Bağdad şəhərinin mədh olunduğu qəsidə (68 beyt), Dərbənd hakiminə həsr olunan mədhiyyə (46 beyt), Muhəmməd Yəhyaya həsr olunmuş mərsiyə (17 beyt), Məlikul-Əzəm Əlaəddinə həsr olunan qəsidə (44 beyt), Yəmənə həsr olunan qitə (6 beyt), 1 altıbeytlik, 3 dördbeytlik, 3 ikibeytlik və 1 üçbeytlik qitəyə rast gəlinir. Ümumiyyətlə, əlyazmada ərəbcə yazılmış **368 beyt** aşkarlamaq mümkün oldu.

Titul səhifəsi xəttat Qulam Darabadi tərəfindən bərpa edilən bu əlyazmanın digər müsbət tərəfi burada “Tuhfət əl-İraqeyn” əsərinin də öz əksini tapmasıdır.

Bu əlyazmada "قول القاضي التتوخي" ("Qazi ət-Tənuxinin deyimi") başlığı altında təqdim olunmuş ərəbcə bir beytə rast gəlinir:

لقد احسن الله فيما مضى كذلك يحسن فما بقي

Qazi Əbu Ali əl-Muhsin bin Ali ət-Tənuxi hicri tarixi ilə IV əsrdə yaşamış ərəb alimi, şairi və tarixçisi olub. Lakin qeyd edilməlidir ki, mənbələrə görə, bu beyt İmam Əli ibn Əbi Talibə məxsus şeirdən götürülüb:

رَضِيْتُ بِمَا قَسَمَ اللهُ لِي وَفَوَضْتُ أَمْرِي إِلَى خَالِقِي
كَمَا أَحْسَنَ اللهُ فِيْمَا مَضَى كَذَلِكَ يُحْسِنُ فِيْمَا بَقِيَ

[17, s.71; 18, s.180]

Allahın mənə verdiyi ilə razılaşdım (qane oldum) və hər şeyimi yaradanıma (xaliqimə) həvalə etdim.

Allah əvvəllər hər şeyi yaxşı etdiyi kimi, bundan sonra da yaxşı edəcək.

7) M-34 şifrəli [19] əlyazmada şairin Yəmənə həsr etdiyi qitə - 6 beyt, 2 ikibeytlik və bir üçbeytlik şeiri, yəni **13 beyt** yer alıb. Bu əlyazmada da şeirlər qızılı haşiyədə qara və qırmızı mürəkkəblə yazılmışdır.

Şairin ərəbdilli irsinin elmi-tənqidi mətninin hazırlanmasında əlyazmaların rolunu kiçik bir nümunədə göstərmək istərdik. Xaqaninin İraqı vəsf etdiyi 4 beytlik şeir parçası M-242 şifrəli əlyazmada tam şəkildə, M-413 şifrəli əlyazmada isə 3 beyt şəkildə təqdim olunmuşdur. Əlyazmadakı mətnlər bir-birinə uyğun gəlsə də, İran alimlərinin hazırladıqları “Divan”lardan fərqlənir [15, s.963; 20, s.1363]. Məsələn, birinci beytin ikinci misrasında عنه (onun haqqında) əlyazmada عند kimi verilib ki, bu da məzmunu daha aydın tamamlayır. هي (o, (yəni şairin İraq sultanına təqdim etdiyi mədhiyyə) hamı üçün Babil sehridir. Burada عنه yazılırsa, qrammatik baxımdan tərcümə naqis alınır. Qitənin üçüncü beytinin birinci misrasını xüsusi olaraq vurğulamaq istərdim. Belə ki, bu misranın “Divan”larda verilən, yəni:

القال شيطان لمن هو في التقى - “Dindar olan birinə şeytan deyilərmimi?” – variantı şübhəlidir. Əgər söhbət hökmdardan gedirsə, deməli, burada şeytan sözü yersizdir. Əlyazmada bu beyt aşağıdakı şəkildə yazılıb:

القال سلطان لمن هو في التقى ملك العراق وأدم الاعراق

Mömin olan birinə sultan deyilər, o, İraq hökmdarıdır, nəsillərin Adəmidir.

Böyük ehtimalla, şair bu beytdə qitənin əvvəlində İraq hökmdarını sultan kimi təqdim etdiyini əsaslandırır. Belə ki, məlik, sultan kimi sözlər yaxın mənalı olsalar da, aralarında incə

fərq var. XIV əsr fəqih, tarixçisi Tacəddin əs-Subki bu iki termin arasındakı fərqi belə izah edir: “İki vilayətə (əyalətə) sahib olan kəs sultandır. Yalnız bir əyalətə sahib olan məlik adlanır. Bir şəhərə sahib olan nə məlik, nə də sultan deyil, diyarın əmiri və sahibi adlanır. Zəmanəmizin katiblərinin səhv etdikləri məlumdur. Belə ki, onlar Həmanın sahibini sultan adlandırdılar. O nə sultan, nə də məlik adlandırılmalıdır. Belə ki, onun hökmü (hakimiyyəti) o yerdən (Həmadan) kənara çıxmır. Sanki onlar məlum istilahdan kənara çıxırlar. Sultan olmağın şərti budur ki, onun əlinin üzərində əl (hökmünün üstündə hökm) olmamalıdır. Eləcə də məlik bir qəsəbənin sahibi kimi deyil. Sultan onun (qəsəbənin sahibinin) üzərində hökmranlıq edir (o sultanın hakimiyyətinə tabedir). Sultanın hökmünün (hakimiyyətinin) məlik üzərində olub olmamasına gəlinə, bu, güc və zəiflik baxımdan fərqlənir” [21, s.315]. Sultanın dini cəhətdən də hakimiyyəti güclü olur. Yəni İraqın hökmdarı əslində məlikdir, çünki bir vilayəti idarə edir, amma şair ona “sultan” deyər müraciət etməklə hörmət və ehtiramını bildirir və növbəti beytlərdə müraciətini əsaslandırır.

Şairin əsərlərinin tərcüməsi zamanı belə məqamlara çox rast gəlinir. Buna görə də, Xaqaninin, eləcə də digər klassiklərimizin əsərlərinin tədqiqatı zamanı əlyazmalara istinad etmək məqsədəuyğundur.

Nəticə

Aparılan araşdırmalar onu göstərdi ki, Xaqani Şirvaninin ərəbdilli əsərləri xüsusi bir əlyazmada öz əksini tapmayıb. Şairin “Divan”ında, “Külliyatı”nda hər iki dildə yazdığı əsərlər qarışıq şəkildə verilmişdir. Əlyazmalar İnstitutunun fondunda B-1978, B-7763, M-247, M-242, M-413, M-34 şifrəli əlyazmalarda şairin ərəbdilli əsərlərinə rast gəlinir. Bu əlyazmalardan M-242, M-247, M-413 şifrəli əlyazmalar ərəbdilli əsərlərin tədqiqatında xüsusilə qiymətlidir, eləcə də M-247 şifrəli əlyazmada şairin həcminə görə ən böyük qəsidələrindən biri olan (171 beyt) və digər əlyazmalarda 4 beyt şəkildə verilən qəsidəsi öz əksini tapıb. Ümumiyyətlə, bütün əlyazmaların oxunaqlıq dərəcəsi normaldır və onlardan istifadə etməklə, Azərbaycanda şairin ərəbdilli əsərlərinin elmi-tənqidi mətnini hazırlamaq olar.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Март Ю. Н., Чайкин К. И. Хагани. Незами. Руставели. Тбилиси: издательство «Мецниереба», 1966
2. يوسف اصغرى بايقوت. غرائب الاشعار (تصحيح انتقادى اشعار عربى خاقانى به انضمام شرح وترجمه). انتشارات دانشگاه جیرفت، نوبت چاپ: اول؛ زمستان، 1395
3. Persian Literature – A Bio-Bibliographical Survey: Poetry of the Pre-Mongol Period (Volume 5). Edited by François de Blois. New York: Royal Asiatic Society Books, 2004
4. Nağıyeva C. Xaqani Şirvani əsərlərinin ən çox yayılmış əlyazmaları haqqında / Xaqani Şirvani. Anadan olmasının 870 illiyinə həsr edilmiş Respublika konfransının tezisləri. Bakı: Xəzər Universiteti nəşri, 1997, s. 19-21
5. Nurəliyeva T. Xaqani Şirvaninin “Külliyatı”nın nəfis bir əlyazması haqqında / Xaqani Şirvani. Anadan olmasının 870 illiyinə həsr edilmiş Respublika konfransının tezisləri. Bakı: Xəzər Universiteti nəşri, 1997, s. 21-24
6. Cabbarlı S. Xaqani Şirvani əsərləri bəyazlarda / Xaqani Şirvani. Anadan olmasının 870 illiyinə həsr edilmiş Respublika konfransının tezisləri. Bakı: Xəzər Universiteti nəşri, 1997, s. 31-33
7. Xaqani Şirvani. Bibliografiya. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Anadan olmasının 880 illiyi münasibətilə. Bakı, 2006

8. Əliyeva A. Xaqani Şirvani əsərlərinin Bakı nüsxələri / Orta əsr əlyazmaları Azərbaycan mədəniyyəti tarixi problemləri. Xaqani Şirvaninin 880 illiyinə həsr edilmiş X Respublika elmi-nəzəri konfransının materialları. Bakı: Nurlan, 2006, s. 33-42
9. Xaqani Şirvani. Cüng. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun əlyazması, B-1978
10. Xaqani Şirvani. Divan. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun əlyazması, B-7763
11. Xaqani Şirvani. Divan. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun əlyazması, M-204
12. Xaqani Şirvani. Divan. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun əlyazması, M-242
13. Xaqani Şirvani. Divan. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun əlyazması, M-413
14. Kərimov P. Xaqani əsərlərinin AMEA Əlyazmalar İnstitutunda saxlanan əlyazmaları // “Ədəbiyyat məcmuəsi” (Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Əsərləri), XXX c., 2017, №2, s. 79-85
15. دیوان افضل الدين بديل بن علي نجار خاقانی شروانی. دکتر ضیاءالدین سجادی. تهران: 1338
16. Xaqani Şirvani. Külliyyat. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun əlyazması, M-247
17. دیوان. أمير المؤمنين الامام عليُّ ابنُ أبي طالب. جماع وترتيب عبد العزيز الكرم. ١٤٠٩ هـ - ١٩٨٨ م، ص. 230
18. مصباح الشريعة و مفتاح الحقيقة. الامام جعفر الصادق. تحقيق السيد يوسف أحمد. دار الكتب العلمية، بيروت: 1971
19. Xaqani Şirvani. Külliyyat. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun əlyazması, M-34
20. دیوان خاقانی شروانی. دکتر میر جلال الدین کزازی، تهران، نشر مرکز، 1375
21. تاج الدين أبو نصر عبد الوهاب بن علي بن عبد الكافي السبكي. طبقات الشافعية الكبرى. الجزء الخامس

Эльнара Зейналова

Произведения Хагани Ширвани на арабском языке (на основе Бакинских рукописей)

В фонде Института рукописей имени Мухаммеда Фузули НАНА хранятся различные рукописи произведений поэта Хагани Ширвани. Исследование показало, что творчество поэта на арабском языке, в основном, отразилось в рукописях B-1978, B-7763, M-242, M-413, M-247, M-204 и M-34. В изучении произведений Хагани на арабском языке, особенно ценны рукописи M-242, M-413 и M-247. Так как, в рукописях M-242, M-413 и M-247 даётся основная часть произведений поэта на арабском языке, а рукопись M-247 начинается с касыды, посвящённой имаму Джалаладдину. Отметим, что эта касыда является одной из величайших касыд поэта, и в других рукописях она приведена всего в 4 бейтах. В целом, все рукописи находятся в хорошем состоянии, и с их помощью можно подготовить научно-критический текст арабских произведений поэта.

Ключевые слова: Хагани, рукопись, арабский, диван, бейт.

Elnara Zeinalova

**The works of Khagani Shirvani in arabic language
(on the base of Baku manuscripts)**

Different manuscripts of the poet Khagani Shirvani's works are kept in the fund of the Institute of Muhammad Fuzuli Manuscripts of ANAS. As a result of the research, it became clear that the poet's creations in Arabic-language was mainly reflected in manuscripts Б-1978, Б-7763, М-242, М-413, М-247, М-204 and М-34. In the study of the Arabic-language works of Khagani, the manuscripts М-242, М-413 and М-247 are especially valuable. Since, in these manuscripts the main part of the poet's Arabic-speaking works is given, and the manuscript М-247 begins with a gassida dedicated to Imam Jalaladdin. We note that this gassida is one of the greatest gassidas of the poet, and in other manuscripts it is given in just four beits. In general, all manuscripts are in good condition, and with its help, might be prepared a scientific-critical text of Khagani's Arabic works.

Key words: Khagani, manuscript, arabic, diwan, beyt.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 26.08.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 17.09.2019

Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

İmamverdi Həmidov tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.